حَسين مُسرت/ڊاڪٽر ريحانہ نظير

عورتن جي شاعريءَ ۾ سماجي حقيقتن جو عڪس

The glimpse of societal reality in poetry by women

Abstract:

Poetry is an expression of our passions. It is difficult to separate passion from poetic expression just as it is impossible to separate women from poetry because women poets, arguably, often capture the more subtle expressions of human desire and passion than their male counterparts. Women have been battling to free themselves of various physical and psychological shackles imposed by patriarchal societies without fail and with great endurance. The resilience is evident in Meera's poetry as well in that of modern women poets. Poetry by women can often be deemed as a measure of social realities, a voice of resistance, an exercise in self-pity or even as a rationale for their subjugation but it is also, in many ways, reflective of an informal history of women. It is emblematic of the resistance and and progress that is often condemned in its own day but celebrated in the future. Yet, many poetesses have recorded persistently channelled the injustice, atrocities and social traumas inflicted on women through their poetry.

شاعريءَ جو بنياد عورت ئي آهي تہ وري شاعريءَ جي ابتدا ڪندڙ بہ عورت ئي آهي. جهڙي طرح شاعري مان جذبا ۽ احساس الڳ نٿا ڪري سگهجن تهڙي طرح عورت کي الڳ ڪرڻ بہ ناممڪن هجي ٿو. جذبا ۽ احساس تہ شاعريءَ جي زندگي هوندا آهن وري اهي احساس ۽ جذبا جيڪڏهن عورتن پاران بيان ڪيل هجن تہ وڌيڪ نفيس ۽ وڻندڙ محسوس ٿين ٿا.

اسان جي سماجي تاجي پيٽي مطابق تہ، عورتن تي هر طريقي سان پابنديون مڙهيل هجن ٿيون، جسماني ۽ روحاني طرح، عورتون صدين کان سماجي روين ۽ پابندين جي قيد ۾ رهيون آهن، پر جذبن جي اظهار کي ڪابہ حد، محدود ناهي ڪري سگهي. جڏهن بہ عورت جو اظهار ڪيو آهي تہ مڪمل طرح سچائيءَ سان ڪيو اٿس. پوءِ اها الڳ ڳالهہ

آهي تہ عورت ان اظهار جي آزاديءَ جي قيمت بہ چڪائي آهي.

شاعريءَ جي تاريخ جي ابتدا 6 صدي ق.م ۾ يونان جي شاعر سيفو جو نالو نمايان نظر ايندو آهي. خيال جي پختگي ۽ تصور جي گهرائيءَ ۾ ميران سڀ کان اڳتي ٿي نظر اچي. "ميران جي دور ۾ ڀڳتي تحريڪ زور تي رهي هئي علم و ادب تي مذهبي اثر نمايان هو ميران جي تصوراتي ۽ خيالي عشق جي ڪيفيت هن کي ٻين شاعرن کان منفرد ٿي بنائي. ڀڳوان ڪرشن جي مورتي جيڪا ٻالڪپڻي ۾ هن کي ملي ۽ هن ان مورتي ميران جي زندگيءَ کي متائي ڇڏيو. ڪرشن جي مورتيءَ سان ديوانہ وار محبت ڪرڻ واري ميران جو تعلق راجستان جي شاهي گهراڻي سان هو. سندس شادي بہ خانداني روايتن مطابق راجڪمار سان ٿي "ميران جي شادي راجڪمار ڀوڄ راڄ سان 1516ع ۾ ٿي" (سناتي، 1997، ص 64)

ميران جا ساهرا ڪالي ماتا جا پوڄاري هئا ۽ هو ميران ڀڳوان ڪرشن سان عشق کي ناپسند ڪندا هئا سماجي رڪاوٽن جي باوجود ميران، ڪرشن جي ڀڳتي کي نہ ڇڏيو شاهي محلن کي ترڪ ڪري جهنگلن ۾ ڀٽڪندي ڀڄن ڳائيندي رهي، سماجي روايتن ۽ اصولن کان انڪار ڪندي، پنهنجن جذبن جي اظهار کي پابند نہ بڻايائين.

ميران جو عشق، هندو سماج لاءِ چئلينج بڻجي ويو، ميران جي شاهي خاندان لاءِ بہ ميران کي برداشت ڪرڻ ڏاڍو اوکو هو. ميران جي عشق کي بہ روحانيت جي لباس ۾ ڍڪيو ويو. ميران پنهنجي دؤر جو اهڙو آواز هئي جنهن کان انڪار ممڪن نہ هو تہ اقرار بہ مشڪل هو. ان ڪري ميران جي جسم کي تحليل ڪيو ويو.

ایسی لگی لگن میرا ہو گئی مگن
وہ تو گلی گلی ھری گو ناگانے لگی،
محلوں میں پلی، بن کے جوگن چلی،
میرا رانی دیوانی کہانے لگی
ایسی لگی لگن، میرا ہو گئی مگن۔

ميرا جي بي باڪ اظهار، ميرا جي گهنگهروئن جي آواز ان دؤر لاءِ چئلينج بڻجي ويو هو. ميرا جي ڪا يادگار يا ڪا سماڌي ڪٿي نهيل، ٻڌڻ يا ڏسڻ ۾ نہ آئي آهي.

ميرا کي ڀڳوان ڪرشن پنهنجي اندر ۾ جذب ڪري ورتو. ميرا ڪرشن جي وجود ۾ گم ٿي ويئي. اهڙي قسم جا بيان ۽ ڏند ڪٿائون گهڙي زمانو پنهنجين زميوارين کان آجو بڻجي ويو پر ميرا جو آواز تہ خاموش نہ ٿي سگهيو. سندس گهنگهروئن جي ڇم ڇم

هر دور جي شاعر عورت جي ذهن جي تارن ۾ گردش ڪندي ٿي نظر اچي. ان کي عشق جو تسلسل چئجي، پوڳنائن جو ورجاءُ چئجي، سماجي نفريق جي نندا چئجي، حقيقت بياني چئجي يا بغاوت چئجي، پر ان کي ان سڏي سماجي تاريخ چوڻ کان ڪوبہ انڪار نہ ڪري سگهندو. اهو سچ جيڪو زماني جي مروج طور طريقن کي متائڻ جي ڪوشش ڪري، اهو بغاوت سڏرائيندو آهي. اهو سچ پنهنجي دؤر ۾ نہ پر ايندڙ زمانن ۾ تسليم ڪيو ويندو آهي. عورتن جي شاعري بہ ائين آهي. موجوده دؤر جون شاعرائون چڻ تہ پنهنجي وقت جون ميرائون آهن جيڪي سچ جي تند کي ڇيڙي پنهنجين رچنائن جا ئي پولان ۾ محفوظ ڪنديون پيون وڃن. جن کي وقت جي ڪسوٽي، چنڊي چاٽي ايندڙ زمانن اڳيان پيش ڪندي، سماجي ٻنڌڻ سڏو سئون عورت تي اثر انداز ٿيندا آهن. انهن مسئلن ۽ تفريقي روين کي منهن ڏيڻ کان پوءِ بہ جڏهن عورت قلم کڻڻ جو سماتي ڪري وٺندي آهي تہ پوءِ بہ مختلف رُڪاوٽون سامهون اچڻ لڳنديون آهن. ادبي حقلن ۾ بہ عورتن جي موجودگي نہ هجڻ برابر هوندي آهي ۽ عورتن کي ميجتا بہ گهٽ ملندي آهي. زمانو ڪڏهن بہ عورت جي ڏاهپ کي تسليم ناهي ڪندو پر عورت قلم کڻي سماج ۾ ٿيندڙ ظلم، جبر کي بيان ڪندي رهي آهي ۽ اهو اهڙو دستاويز تخليق بڻيل آهي جنهن ۾ هر دؤر جي مڪمل اڻ سڏي تاريخ محفوظ ٿيل آهي، جنهن ۾ سماج آئيني جيان نروار ٿيندو ٿو وڃي. اسان وٽ ادبي قابليت جي ڪٽ جو هڪ معيار ڪتابن جي گهٽائي بہ آهي ۽ ان معاملي ۾ عورتون پٺيان رهيل ٿيون نظر اچن. ان جو اهو سبب ناهي تہ هو قابل نہ آهن پر سوچ ۽ شعور جي سفر کان قلم کڻڻ تائين ۽ قلم کڻڻ کان وٺي ڇپپاتيءَ جي مرحلن ۾ ڪيتريون ئي مشڪلاتون پيش اچن ٿيون. جن کي منهن ڏيندي سماج ۾ پنهنجي جاءِ ناهڻ، پنهنجي سڃاڻپ پيدا ڪرڻ، حوصلي، همت جو ڪم آهي.

هن تحقيقي مقالي ۾ سيني شاعر عورتن جون ذڪر نہ ڪري سگهبو پر جديد دؤر جي انهن چند شاعر عورتن جو ذڪر ڪبو جن زماني تي، سماج تي، وقت تي، پنهنجي دؤر تي گهري نظر رکي آهي، شاعر پنهنجي شاعريءَ ذريعي، سماجي مسئلن کي بہ اجاگر ڪيو آهي ۽ ان سان گڏوگڏ سماج ۾ موجود تفريقي روين جي نندا بہ ڪئي آهي.

نور شاهين:

”شاعري جي حوالي سان هڪڙو بولڊ ۽ اهم نالو محترمہ نور شاهين جو آهي ۽ ٻيو گهڻو پوءِ 1969ع کان پوءِ اسان کي نظر اچي ٿو اهو آهي سحر امداد (جوڻيجو 2009 ص 56)

نور شاهين کي ”خاتون اول شاعره“ جو لقب مليل آهي. نور شاهين سنڌي ادب جي تاريخن ۾ مهان شخصيتن جو نالو پهرين عورت شاعر جي طور تي درج ٿيل آهي“. نور شاهين کي سنڌي ٻوليءَ جي خاتون اول شاعري جي حيثيت سان سڃاتو وڃي ٿو. ”جنهن دؤر ۾ هن لکڻ شروع ڪيو ان وقت سنڌي ادب مختلف نظرياتي تنظيمن رجعت پسند، ترقي پسند، بزم شعرا، بزم خليل، جميعت الشعراءِ وغيره ۾ جڪڙيل هو پر هن پنهنجي سڃاڻپ ڪنهن بنظيم بدران شاعراڻين صلاحيتن جي آڌار تي ڪرائي سنڌ جي اڪيلي شاعره هئي، جنهن مردن جي مشاعرن ۾ اڪيلي سر شرڪت ڪئي ۽ سکر کان جيڪب آباد تائين مشاعره پڙهيا.“ (جوڻيجو ـ 2009 ص 100)

نور شاهين شاعريءَ جي هر صنف تي طبع آزمائي ڪئي آهي :

وفائون آزمائڻ ڏي، محبت آزمائڻ ڏي،
لڪي لوڪان مون کي، هڪ وار تون نظرون ملائڻ ڏي
اسان جي زندگي ارمان، دل سان آهي وابسته،
اسان کي پنهنجي ارمانن جون ڪي قبرون بنائڻ ڏي.
نه دنيا جي رهي صاحب، نه ڪا پنهنجي ڪپي هستي،
خدا جي واسطي همدم اها هستي وڃائڻ ڏي،
ڏسي رهندس پوءِ شهبازن، عقابن جي همت کي،
فقط اي دوستَ تون شاهين کر پر آزمائڻ ڏي.

(شاهين ص 69)

نور شاهين زماني جي ريتن کان واقف آهي، پر وري به شهبازن جي نطرن ۾ ڏسڻ جي همت رکي ٿي. حالتن جي ڏکيائي کي قبول ڪندي پنهنجي پاڻ کي مضبوط بنائي زماني جي اڳيان بيهي ٿي ۽ مقابلي کي همت جو اعلان ڪري ٿي.

ورهاڱي کان پوءِ واري دؤر ۾ ادب ۾ نوان لاڙا پيدا ٿيا. عورتن هر ميدان ۾ اڳيان اچڻ شروع ڪيو هو. ادبي ميڙاڪن به ٿي رهيا هئا. سماجي تنظيمن جو وجود به پئجي رهيو هو. نئين حالتن کي عورتن ۾ منهن ڏيڻ شروع ڪيو هو تعليم ۽ ادب ۾ پنهنجي مقام ناهڻ لاءِ پاڻ پتوڙي رهيون هيون.

رشي راماڻي:

”رشي راماڻي جي ڪويتائن تي نظر وجهڻ سان پتو پوي ٿو ته هن جي ڪوتائن جو وڏو حصو عورت ۽ مرد جي رشتي، رومانيت، عورت جي پيڙائن ۽ سماجي مسئلن جي گرد

ڦري ٿو هن سماجي تبديلي (Change Global) جي هن دؤر ۾ عورت جو آواز ٻڌجي ڪوتا
کي اظهاريو آهي ۽ اظهار ۾ سچائي، ايمانداري ۽ حساسيت هر هنڌ ڏسڻ ۾ اچي رهي آهي (جويو
– ص 07)

جلاوطن
وهاڻي جو ناسور
مڪتي
تاريخ جو هي ڪهڙو مقام آهي؟
جتي اسين وري مليا آهيون
موهن جي دڙي جي هنن کنڊرن ۾،
هي اها آهي مهان سنسڪرتي،
جنهن جي نمائندگي ڪندي
خوشيءَ سان سدائين مرڪندا هئا تنهنجا چپ
سنڌوءَ جي ڇولين جي لوڇ هئي
تنهنجي بدن ۾
ننڊ ۾ ٽڙڪندا هئا تنهنجا پير
موهن جي دڙي جي گم شده سنسڪرتي
هزارن سالن کان پوءِ
اڄ تون اوچتو مون سان ملي آهين
مئي ويئي آ سنڌو
الائي ڪهڙي تہ اٿڻ ۾ محو آهي مهراڻ؟
ميران جهڙي آڪاس جي اداسي
استوپا جي خاموشي،
سمائجي ويئي آهي هوا ۾
بيچين ٿي رهيو آهي تنهنجو من،
سياري جي پيهريءَ ۾،
ويران گهٽين ۾ ڀٽڪندي، ٿابڙجندي،
ٿڪجي پيا آهن، منهنجا پير،

رتورت آتما ۾ تتل مردو،
هراسجي ويا آهن،
گذريل ڏينهن جي ڳولا ۾،
ياد تو اچي
زندگي جڏهن ٻڏي ويئي هتي موت جي نديءَ ۾،
وچڙجي وياسين اسان به،
شايد هميشه هميشه لاءِ!
پر! منهنجي تلاش مون ورنا ڪيئي هئي،
سڄي سنسار ۾ ڀٽڪندي رهيس،
صدين تائين اڄ مون سان پاڪر پاءِ،
اڄ ، مڪت ڏي وڃان مان. (رشي ص 1)

رشي جي شاعريءَ ۾ سڏڪو به آهي درد به آهي، اوسيئڙو به آهي، اوسيئڙو ۾ سنڌ ڌرتيءَ سان محبت، رشي جي شاعري ۾ سمايل آهن. رشيءَ جي شاعري پوپٽ جيان نازڪ به آهي ته انڊلٺ جي رنگن جيان رنگين به آهي. رشي جي شاعريءَ ۾ عام انساني روين ۽ جذبن جي تصوير ڪشي ڪيل آهي. سندس مشاهدو تمام گهرو آهي.

عورتن تي مثبت ۽ تعميري ادبي تنقيد گهٽ تي نظر اچي. ان جي باوجود به جن عورتن کي موقعا مليا آهن اهي اڄ نمايان مقامن تي آهن. ڪجهه اهڙيون شاعر عورتون به آهن جن وٽ ڏات آهي پر اهي ايتري شهرت نه ماڻي سگهيون جن جون هُو حقدار هيون، جمهوريت جي خاتمي وارو دؤر ضياءَ جي حڪومت جو اچڻ عورتن لاءِ تمام ڏکيو دؤر هو. ان دؤر ۾ عورتن عملي طرح سان مختلف تحريڪن ۾ حصو ورتو هو ۽ پنهنجي قلم وقت جي جبر کي ظاهر ڪنديون رهيون.

سلطانه وقاصي:

سلطانه وقاصيءَ جي شاعري عام طرح کان ٿوري هٽيل آهي. سلطانه جيڪو محسوس ڪري ٿي جيئن جو تيئن چئي ٿي ڏي. جذبن کي لفظن جي چادر ۾ لڪائڻ جي ڪوشش نه ٿي ڪري. ”سلطانه وقاصيءَ جي شاعري لفظن جي شاعري ۽ اچارن جو صوتي سنگم نه آهي: پر احساس، اڌمن ۽ آسن جي شاعري آهي.“ (انور 1984 ص 4)

سلطانه انسانن جي اندر ۾ چڱائي تي ڳولي پر ابليس ٿو مليس. سلطانه جا ڪجهه

نظم ڪٿي ڪُتل ٿا لڳن جڻ تہ ڪا ڳالھہ اڌوري هجي يا شعوري ڪوشش تحت سلطانہ ان کي اڌورو ٿي ڇڏي. ڪٿي هو عبادتن جي ڳالهين کي رد ڪري انسانن سان سلهاڙجڻ جي دعويٰ ٿي ڪري تہ ڪٿي وري خدائنءِ انسانن سان پسجندي, انسانن جي اندر بلڪل ابليس جو ذڪر ٿي ڪري. سلطانہ وقاصي پنهنجي دؤر جي سماجي حالتن ۽ نفسياتي لاڙن کي بيان ڪري ٿي. سندس هڪ نظم آهي:

بهارون ايندیون رهنديون,
گل ٽڙندا رهندا,
ڪيترا ڏيا ٻرندا,
ڪيترا ڏيا وسامندا,
پر منهنجي احساس کي
ماٺ نہ ايندي
جذبن جو وهڪرو
وهندو رهندو
تخيل جي جنگ جاري رهندي
ڇو جو مان
انسانيت جو عروج
حقيقتن جي فتح
ڏسڻ چاهيان ٿي
مان نئون انقلاب چاهيان ٿي
ظالم جو رت پيئڻ چاهيان ٿي

(وقاصي 84 ص 03)

زندگي جي حقيتن کي سلطانہ پنهنجي مشاهدي ۽ تجربي جي آڌار تي پرکي, بيان ڪيو آهي ان عورت جي نالي, جنهن جي سوچ ڏاڍي محدود آهي هن نظم ۾ هڪ عام گهريلو عورت جي ڪٿا سمايل آهي:

هي ڪير آ,
پڇڻ مهل
انيڪ اکيون
مون ڏي اُٿي آيون

پر جواب نہ مليو
وري پڇيم
هي ڪير آ
چيو ڪنهن
شاعره
سچ لِکندي لکندي
ڪوڙ جو ساٿ ڏئي ويو.

پشپا:

پشپا جي نظم هڪ محل ۾ منفرد خدال منفرد تشبيهہ سان گڏ ردم ۽ نغمگي بہ موجود آه.ي لفظن جي تسلسل خيال جي سلسلي کي سونهن بخشي ڇڏي آهي:

درياڪناري واريءَ گهڙو
مون سمجهيو پڪو قلعو
مون سمجهيو مان مضبوط مان محفوظ
لوهہ جو لوهہ آهيان
وقت جي ڪوري ۾ پڪي آهيان،
تجربي جي چاندي آهيان،
وارن ۾ چمڪي آهيان،
قسمت جي ريکا آهيان،
هٿن ۾ وکري آهيان
واريءَ واري واچ آهيان
ڪٽو ڪٽو ٿي ڪري آهيان،
ڏسڻ ۾ اٿاهہ ساگر،
ڳوڙهو ڳوڙهو ٿي پري آهيان،
پر آئون تہ لوڻ محل آهيان
پاڻيءَ ۾ ڳري آهيان
ڪا بي آهيان.
(پشپا 2010ع ص 38)

پنهنجو پاڻ کي مضبوط ۽ محفوظ تصور ڪندڙ عورت جنهن مهل زماني جي لاهن چاڙهن مان گذري ٿي تڏهن ئي محسوس ٿئي ٿو ته سندس وجود لوڻ جيان آهي جيڪو پاڻيءَ ۾ حل ٿي وڃي ٿو. پر لوڻ پنهنجي وجود جا نشان پاڻيءَ ۾ محسوس ڪرائي ٿو. لوڻ جي موجودگي پاڻي جو ڳرو ٿيڻ ۽ پاڻي ۾ ڳري حل ٿيڻ منفرد تشبيهون آهن جيڪي عورت جي وجود جي حقيقت کي بيان ڪري رهيون آهن.

نظم "ننڍڙي خواهش" (ص 33) ۾ معصوم جذبن جو حساسيت سان اظهار ڪيل آهي. ڏيئن جيان ٻرڻ جي خواهش، آسمان ڇهڻ جي خواهش، بادلن جيان ترڻ جي خواهش، اهڙي جيون جي خواهش جنهن کي موت به ماري نه سگهي. تصور جي گهرائي ۽ خيال جي اڏام پشمپا جي شاعري کي سگهارو ٿي بنائي.

"لفظن جي وچ وارو اڪر آهيان" نظم (پشپا 2010 ص 114) جنهن ۾ پشپا پنهنجي ذهني وسعت کي نروار ڪندي ئي نظر اچي وجود جي آزادي، خيال جي آزادي ۽ عورت جي اعتماد کي ظاهر ڪيو اٿس. عورت کي محدود نٿو ڪري سگهجي پشپا جا نظم ذهن جي ڪينواس کي تمام گهڻي وسعت ڏيندڙ آهن. اهڙي سوچ اصل ۾ سماجي بي حسي جي ردِ عمل ۾ ظاهر ٿئي ٿي.

پشپا اميد جي جياپي جي شاعره آهي. هوءَ چوي ٿي:

نيٺ ته صبح ٿيندو
نيٺ ته ٿيندو پرڪشش
انهيءَ آس جي جوت
من ۾ جلائي آهي.
(پشپا 2011 ص 31)

گلشن لغاري:

گلشن جو مشاهدو تمام گهرو آهي. زندگي جا رنگ اونداها پاسا به ظاهر ڪري ٿي ته وري پنهنجي ڌرتيءَ سان سلهاڙيل سچايون به ظاهر ڪري ٿي. ڌرتيءَ جي محبت هن جي لفظن مان ظاهر آهي، گلشن جي شاعري ۾ مختلف خيال مختلف زندگيءَ جا رنگ نظر ٿا اچن.

"شاعري خون جگر سان پني تي، لفظن سان جذبن ۽ احساسن جي چٽر ڪاري ڪرڻ جي هنر کي چئبو آهي پر مون کي ذات ۽ ذانءَ جي خبر ناهي، مون ته پنن تي پنهنجو

خون جگر هاري ڇڏيو آهي ممڪن آهي ڪا درد جي تصوير ٺهي پوي.“ (لغاري) 2007 ص 23)

گلشن پنهنجي شاعري خون جگر تي چوي، گهائن کي گلاب ۽ درد کي خوشبو ٿي چوي. سندس لفظن ۾ زندگي جو تجربو ڳالهائي ٿو:

پنهنجي سوالن جو ڪو سنڌو ڪونهي،
سنڌ وانگي سڄڻ بہ ڪو ڪونهي،
گهاءَ بڻجي گلاب ويا ليڪن
درد خوشبو اچا بڻيو ڪونهي.
(لغاري، 2009 ص 36)

سندس نظم منهنجي دل بہ ڌڙڪي ٿي (لغاري 2009 ص 78) شاهڪار نظم آهي. گلشن سياسي شعور رکندڙ شاعره آهي جيڪا هر سياسي تبديلي ۾ اٿل پٿل کي محسوس ڪري ٿي ۽ سياسي جدوجهد ۾ عملي طرح شامل بہ رهي آهي. ان ڪري سندس شاعري ۾ بہ سندس سياسي شعور صاف ظاهر نظر ٿو اچي.

سحر امداد:

ردم، موسيقي، رنگ، نزاڪت، رواني جو سنگم سحر امداد جي شاعري ۾ نظر اچي ٿو. سحر امداد پنهنجي دور جي نمايان شاعره آهي. سحر جي شاعري نئين دور جي شاعرن کي بہ نوان موضوع نوان لاڙا ڏنا. سحر جي شاعري محبت جي رنگن سان سجايل آهي. پر هوءَ گلن سان گڏ ڪنڊن کي بہ نظرانداز نہ ٿي ڪري. سحر سماج ۾ موجود روين کي محسوس ڪري ٿي، عورت لاءِ تعريفي روين کي شاعري ۾ پڌرو ڪري ٿي، وقت ۽ ملڪي حالتن جي تبديلي کي سحر بيان ڪري ٿي ايوب جي آمريت واري دؤر جي جبر کي هن جي حساس قلم نظر انداز نہ ڪيو آهي:

وات تي ڏس هو ننگو نينگر
ڪارو ڪنو ڪوجهو نينگر
هٿ سان ڳاڙهو جهنڊو ناهي
خوشحاليءَ جي بيک گهري ٿو
پيٽ بکيو ويچارو نينگر
(سحر 2003 ص 49)

معاشي اڻ برابري، جو ڏک، ڌرتيءَ تي وسندڙ ڌرتيءَ جي رهواسين جي ڏکن ۽ تڪليفن کان سحر بي خبر نہ آهي. هو پنهنجي وقت جي نبض شناس شاعره آهي. سحر جي شاعري جي خاص ڳالهہ هن جي ٻولي ۽ لفظن جي چونڊ بہ آهي. هر لفظ گهڻ معنائو ۽ هر معنيٰ جي لاءِ گهڻا لفظ استعمال ڪرڻ جو ڏانءُ سحر وٽ ئي آهي.

جبر واري دؤر کي سحر پنهنجي نظم "چنڊ ۽ زندان" (سحر 2003 ص 53) ۾ بيان ڪيو آهي. جمهوريت تي لڳل راتاها ۽ جبر جي حڪومت کان سحر جي حساسيت بي خبر نہ آهي. سحر جي شاعري ملڪ جي سياسي تاريخ کي ظاهر ڪندڙ آهي.

وقت ۽ دؤرن جي تبديلي کي بيان ڪندي هوءَ تمام گهڻي حقيقت پسند تي نظر اچي. هوءَ خيالي دنيا جي شاعر نہ آهي. "نيٺ تہ پرهہ ڦٽندا" (سحر 2003 ص 55). ۽ سچ نج ٻج (سحر 2003 ص 56) اهڙا ئي حقيقت تي مبني نظم آهن. ڪاري رات جو انجام آخر تہ ٽيڙو آهي، ڏک جا ڪوڪرا پرهہ ضرور پسندا، سچ لڙندو تہ چنڊ ڪڙندو، بهترين اصطلاح آهن.

سحر جي شاعري ۾ ڪلاسڪيت وارو رنگ ٿو نظر اچي. سندس جملن ۾ ڏاهپ جا نڪتا سمايل آهن. سحر جي شاعريءَ ۾ ڪٿي ڪٿي شاهہ ڪريم بلڙيءَ واري جي ڪلام جو رنگ ٿو نظر اچي.

دانگيءَ جهڙي دل سيني ۾،
تلها تانگ، توڳي ووءِ.
(سحر 2003، ص 98)

سحر پنهنجي ڪلام جي سحر ۾ پاڻ بہ گم ٿيل نظر ٿي اچي. وقت جي لاهن چاڙهن کي بينا ڪندي سحر صوفي بزرگن جيان اڳڪٿيون ڪندي محسوس ٿي ٿئي.

سحر فيمنسٽ اپيروچ رکندڙ شاعره آهي. سندس شاعري عورت جي احساسن کي بيان ڪندڙ آهي. سندس نظم تابوت، عورت جي پيڙا ۽ ڏک جو مظهر آهي. ڪيتريون ئي عورتون خاموشيءَ سان ستم برداشت ڪنديون آهن. اهڙا ظلم ۽ ستم جن کي سماج ظلم تسليم ئي ناهي ڪندو بنا مرضيءَ ۽ بنا پسند جي زبردستي ڪيترين ئي ڇوڪرين جون شاديون ڪيون وينديون آهن ۽ اهي جڻ تہ زنده قبر ۾ پوريون وينديون آهن. تابوت نظم ۾ اهڙن احساسن کي پڌرو ڪيو ويو آهي.

ومي سدا رنگاڻي

ومي سدا رنگاڻي جي شاعري عام فهم آهي. اها عروض جي قاعدن ۾ قيد بہ ناهي.

لفظ ان جي شاعريءَ تي حاوي نہ آهن. سادن لفظن ۾ وڏي ڳالهہ ڪري ٿي ڇڏي. ومي سدارنگاڻي موجوده دؤر جي پڙهيل لکيل عورت جي احساس جي ترجمان آهي. ”ومي سدارنگاڻي سنڌي ٻوليءَ جي اها سلڇڻي، سدوري، سڀاجهي ۽ سنجيده ليکڪا ۽ شاعره آهي، جنهن جي ادبي ڄمار ڪا ايڏي وڏي نہ آهي، پر هن جي سوچ، هن جا خيال، هن جي ٻولي، هن جا لفظ هن جو رويو ۽ فڪري لهجو بالڪل انوکو منفرد، اڇست ۽ نئون آهي“ (جويو ص 10)

ومي سدارنگاڻيءَ جي شاعري ۾ موجود عورت حصيدار آهي، هن جي زندگي مان پيار نڪري ويو آهي. هو ڄاڻي ٿي تہ پيار جا رڪان سواءِ ڪجهہ بہ نہ آهي. پر هوءَ ڪويتائن مان پيار ڪي نہ ڪڏهن سگهي آهي. وميءَ ڪي شاعري بہ درد جي هلڪي گونج ٿي محسوس ٿئي. ماحول ۽ حالتن ڪي مجتا بہ ڏي ٿي ان ناانصافيءَ ڪي قبول بہ ڪري ٿي پر اظهار بہ ڪري. سندس نظم چلهہ، چڪرو ۽ ويلڻ ۾ لکي ٿي:

چلهہ، چڪرو ۽ ويلڻ آهن مون لاءِ!
تون ڪمري ۾ پنهنجي ڪرسيءَ تي ويهي
شاهہ جو رسالو پيو پڙهي
تنهنجو سڏ مان ٻڌان پئي،
اچ، هتي اچي ويهہ!
ڏس تہ شاهہ ڪيڏو نہ سٺو لکيو آهي!
ڇا توکي خبر نہ آهي،
مان تولاءِ روٽي پئي ناهيان!
استوق جي آواز اڳيان
تنهنجو سڏ دٻجي ٿو وڃي
منهنجي نصيب ۾ نہ ڪرسي آهي،
نہ چانهہ جو پيالو ۽ شاهہ بہ نہ.
چلهہ، چڪرو، ويلڻ آهن مون لاءِ!
لفظن ڪي گهمڻ ڦرڻ ڏي!
لفظن ڪي نہ سميٽ،
ڪين گهمڻ ڦرڻ ڏي،

ڪليل هوا ۾ انهن جو وات.
بند ڪندي تہ
هو سڀ ڪجهہ چئي ڏيندا
پنهنجي ڪمري ۾
ڇوڪري
گهر جي سيني ڀاتين کي خوش ڪندي
ٿڪجي پوي ٿي
ٿڪل قدمن سان.
هوءَ گهڙي ٿي پنهنجي ڪمري ۾
سندس اکين جي اداسي
ڀت تي ٽنگيل
پوسٽر واري ڇوڪري تي جي
مرڪندڙ اکين ۾
گهڙي وڃي ٿي.
(ومي، ص 05)

شمشاد مرزا، حميرا نور، زبيده ميتلو شبنم چانديو عذرا سرور ڪنڊر، نسرين سيد، دپاجي لعلچنداڻي، ساپان سانگي، شبانہ سنڌي، نسرين الطاف، ارشاد سومرو، ارم محبوب، نجمہ پنهور، شگفتہ شاهہ، ريحانہ چنڙ، فهميده شرف بلوچ جي شاعري بہ خوبصورت احساس ۽ سماجي تنقيدي شعور موجود آهي. انهن جو تفصيلي ذڪر نہ ڪري سگهيون آهيون پر انهن جي شاعري مان ڪجهہ شعر ضرور لکبا.

”اٿل ڪاهيو اچي نہ ٻاهر،
ڇپين آهي ڇڏي مهتي
نيٽن تاءَ ۾ ترندا تارا
ڇانوءَ ڇڏيا ريتي
ڀت تي اڪريل ورهين ڪان
نان لڏل ڇڏيو ليتي.“
(شمشاد مرزا 2006، ص 46)

”هاڻي ويٺي پوڄ سڪي،
تنهنجي ذات ڏوهاري آهي،
ذات جا ڏيا ٻاريئي پوءِ ٻه
چوڏس انڌ انڌاري آهي“

(زبيده ميتلو (2001 ص 129)

”مان عيسيٰ
ٿورئي آهيان جو صليب تي چڙهان
۽ بچي وڃان“

(ساپيان سانگي، ص 159)

”آهي مٺي زهر جيان،
زندگي مون چکي
ڇا ڪيان اي سکي؟
اڌري ويئي اوچتو
ذات منهنجي پکي،
ڇا ڪيان اي سکي“

(حميرا نور، 2004 ص 109)

”عورت تنهنجي هاءِ ڪهاڻي!
درد دانهن ۽ اکين ۾ پاڻي

(رديا لعلچنداڻي 1991ع ص 29)

”سي ڏينهن ويا خوف جا، سُڏڪن جي پڄاڻي آ،
هيءَ ڳالهہ نئين ناهي جذبن جي ڪهاڻي آ،
هيءَ سوچ ڪٺي سنڌجي نڪتي هيءَ نياڻي آ،
سي ڏينهن ويا خوف جا، سڏڪن جي پڄاڻي آ.

(نجمہ پنهور)

عورت جي اظهار سماج لاءِ ايترو تہ ناقابل برداشت هجي ٿو جو ڪڏهن ڪڏهن عورتون پنهنجون تخليقون پنهنجي نالن سان نہ ڇپرائي سگهنديون آهن. جيئن شبانہ سنڌي پنهنجي شاعريءَ لاءِ الڳ نالي جو انتخاب ڪيو. سنجها سرواڻ جي نالي سان شاعري ڪندي هئي ۽ شبانہ سنڌي جي نالي سان ڪهاڻيون لکندي هئي. اندر جي

جهيڙي جو ذڪر پنهنجي ڪتاب "چنڊ، سمنڊ ۽ مان" جي مهاڳ ۾ ڪيو اٿس. "گمناميءَ جو اهوئي فائدو هوندو آهي ته نه ڪير سڃاڻندو آهي، نه ڪجهه چئي سگهندو آهي ۽ نه ڪجهه ٻڌڻو پوندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن سڃاڻپ عذاب بڻجي ويندي آهي ۽ گمناميءَ ۾ مزو اچڻ لڳندو آهي. مون کي ته "سنجها سرواڻ" جي گمنامي وڻڻ لڳي هئي." (شبانه سنڌي، 2006 ص 14)

"هڪ سچ مان تو سان پيار ڪريان ٿي
هڪ ڪوڙ!
پيار جو انڪار ڪريان ٿي.
(شبانه سنڌي)

قديم ڪان موجوده دؤر تائين هر شاعر عورت جا لفظ الڳ آهن پر جذبن ۾ هڪجهڙائي آهي احساس مختلف سهي پر پس منظر ساڳيو آهي. عشق جي اظهار کان زماني تي تنقيد تائين عورت جي شعوري ۽ فڪري سفر ۾ نواڻ آئي آهي. وقت سان گڏ شاعراڻن طريقن ۾ نواڻ آهي، موضوع ۽ فني سٽاءَ ۾ به تبديليون آيون آهن. علم عروض جي قائدن ۾ قيد شاعري هجي يا آزاد نثري نظم هجن، عورت شاعره پنهنجي فڪري وسعت کي به اظهاريو آهي. عورتن سياسي لاهن چاڙهن، سماجي تبديلن، بين القوامي سياسي تبديلين کي به شاعر جو موضوع بڻايو آهي.

ريحانه چنڙ

ريحانه جو قلم تمام ظالماڻي طريقي سان اظهار ٿو ڪري. هن جي شاعريءَ ۾ سندس اندر جو غصو ۽ ڪروڌ ظاهر ٿو ٿئي. زمانو عورت کي ڪيئن ٿو ڏسي، ان جي رد عمل ۾ ريحانه چنڙ جا ننڍڙا نظم تخليق ٿين ٿا:

منهنجي سڃي هي سڃي سونهن
تنهنجي شاعري آهي
ناهي بس رڳو
منهنجي زندگيءَ به ناهي
ٿي پٽ تري آيا
ڏيءَ لڙهي وئي
چو ته نياڻي ذات

تارو ناهي ٽيندي.
چنڊ جي ڇهري تي به
ڪارو رڻ،
منهنجي چنڊ جهڙي ماءُ جي
ڇهري تي به ڪارو رڻ
ڇا چنڊ ڪي به ڪنهن
چپاٽ هنئي آ.

(ريحانه چنڙ)

روبينه ابڙو

روبينه ابڙو منفرد لهجي جي شاعره آهي. سندس شاعريءَ ۾ سنڌيت جو رنگ جهلڪي ٿو سنڌ جي قدامت جا پڙاڏا گونجن ٿا، ثقافت جا رنگ وڪريل ستاءُ عشق جي بي ساختگي، اظهار جي سگهه موضوع جي وسعت لفظن جي موسيقيت، رڌم ۽ تسلسل اٿس. جيتوڻيڪ روبينه جي نظمن ۾ طوالت گهٽي آهي پر ان جي باوجود نظم تي هن جي گرفت مضبوط ٿي رهي. خيال اڇوتا، استعارا ۽ تشبيهون منفرد اٿس. روبينه جي شاعريءَ ۾ "پاٽياري"، "ڪنير"، "راجا ڏاهر"، دراوڙي ڏيءَ ڌرتي جي"، "ڳوٺ ڪي هڏڪي لڳڻ، نوان اصطلاح آهن.

"هن دؤر ۾ منهنجي نظرن سان هي ڀرين شاعري گذري آهي جنهن ۾ تصوف ايڏي شان ۽ سچائيءَ سان جلوه گر هجي... ٻئي طرف روبينه شعر لکڻ جو گُر شيخ اياز کان سکيو آهي." (فهميده رياض 2015 ص)

روبينه جي شاعري ۾ ڳولا آهي احتجاج آهي، مزاحمت آهي:

"قدم کان هن عدم تائين
سيئي اسرار ماٽي پر
هنيلو مرڻ مردي جو
تلاشي آب جو اهڙي
جتان ڪا سرڪ پاڪائي حرا جي
ڪنهن پيري ناهي."

(روبينه ص 2015 ص 83)

گلبدن جاويد مرزا

گلبدن جاويد مرزا ادب سان ڪافي عرصي کان سلهاڙيل آهي. سندس شاعري مختلف رسالن ۾ ڇپجندي رهي آهي. گلبدن شاعره هجڻ سان گڏوگڏ ايڪٽوسٽ به آهي. گلبدن جي شاعريءَ روحانتڪ هجڻ سان گڏوگڏ مزاحمتي به آهي، گلبدن جي لفظن ۾ احتجاج جو رنگ به آهي. گلبدن جا طويل نظم ”ميچورٽيءَ جي توهين!، ’پاءُ جي بدي ۾ پرٽيل پيٽ جي ڪهاڻي‘، ’8 مارچ‘، ’پوڙهو ٿو پوي‘، ملاقات ڪان اڳ موت ڇو آهي‘، ’چاهتن جا قافلا‘، انهن نظمن ۾ اهم سماجي مسئلا ڪنيا ويا آهن. نظم ميچورٽيءَ جي توهين ۾ لکي ٿي:

”جڏهن انهن ماڻهن،
جن کي ڪجهه به نه سمجهنديون آهيون،
تن کان مات کائي، پڄي پري پونديون آهيون،
پنهنجي ميچورٽيءَ جي توهين تي،
درد جي بار هيٺ دٻجي وينديون آهيون.“
(گلبدن)

گلبدن پنهنجي شاعريءَ ۾ زندگي جا انيڪ روپ بيان ٿي ڪري، عورت لاءِ زندگي آزمائش جو ٻيو نالو آهي، مجموعي طرح اسان جو سماج پڙهيل لکيل، سرگرم نوڪري پيشه عورت کي قبول نه ٿو ڪري، عورت جي قابليت سماج جي برداشت کان ٻاهر آهي. عورت کي هميشه مرد جي پيٺ ۾ گهٽ قابل سمجهيو ويندو آهي، گلبدن پنهنجي شاعريءَ ۾ انهن روين کي پڌرو ڪيو آهي.

رخسانه پريت

نازڪ نفيس احساسن جي شاعر آهي، جنهن غزل کي سنڌي ويس اوڍائي اسان جي آڏو پيش ڪيو آهي. رخسانه جي شاعريءَ ۾ غزل جي صنف نمايان آهي. رخسانه جا غزل فني سٽاءَ ۾ نهايت موزون ۽ مڪمل نظر ٿا اچن. خيال کان تشبيهه، قافيي ۽ رديف جي استعمال ۾ رخسانه پنهنجي انفراديت برقرار رکي آهي. زندگيءَ سان ويجهڙائي رکندڙ احساس آهن، رخسانه جي شاعري لفاظي ۽ لفظن جي راند ناهي. هيءَ احساسن جي راند آهي. سندس لفظن جو درد ۽ ڪرب، پنهنجو درد ٿو محسوس ٿئي. رخسانه سياسي جدوجهد جو حصو به رهي آهي. سندس سوچ جو ڪينواس وسيع آهي.

ڏکن ڪان ڏار تي ويجي،
گهڙي پل پار تي ويجي.
(رخسانہ 2014 ص 59)

رخسانہ محبت جو اظهار ڪري ٿي پر پنهنجي وجود کي پنهنجي شخصيت کي گم نہ ٿي ڪري. هوءَ محبت ۾ بہ برابريءَ جي قائل ٿي نظر اچي. رخسانہ درد ۽ ڏک کي لڪل نہ رهڻ ڏنو آهي:

”چپ سرخيءَ سان جو ڍڪيل آهن،
درد تن ۾ بہ ڪجهہ لڪل آهن.“
(رخسانہ 2014 ص 232)

رخسانہ دهشت، تشدد، مذهبي منافرت، ناانصافي، سماجي اڻ برابري جنسي تفريق کي ننديٿي، رخسانہ جا خيال خنجر اڳيان چڙهن ٿا، زماني جي اڳيان سينہ سپر ٿي بيهن ٿا، دهشت، وحشت ۽ خوني ماحول ۾ بہ رخسانہ پنهنجي اندر جي حسن، نزاڪت ۽ پريت سنڀاليندي اچي. هوءَ موت اڳيان زندگيءَ جون ڳالهيون ٿي ڪري نفرت اڳيان محبت ٿي پکيڙي.

عطيہ دائود

”عطيہ جي شاعريءَ ۾ معاشري جي انهيءَ هر قدر سان بغاوت آهي جا عورت ۾ ڪوئي احساسِ ڪمتري پيدا ڪري ٿي. جا نہ هن نظم لکيو آهي، ”پنهنجي ڌيءَ جي ناوَا“ جڻ ڪوئي زلزلو سماج جي درو ديوار کي ڏانوا ڏول ڪري رهيو آهي، اُها سٽ آهي يا جهانسيءَ جي راڻيءَ جي تلوار آهي، جا اخلاقي قدر تهس نهس ڪري رهي آهي:

”جي توکي ڪاري ڪري مارين،
مري وڃجانءِ پر نينهن ضرور لائجان“

اها هڪ سٽ برصغير جي پوريءَ عورتازاد جي شاعريءَ تي ڀاري آهي.“ شيخ اياز ص 17)

عطيہ داؤد فيمينٽ شاعره آهي جنهن جي شعري مجموعي جو ترجمو اردو، انگريزي ۽ هنديءَ ۾ ٿي چڪو آهي. عطيہ پنهنجي اک مان جيئن سماج کي ڏٺو آهي اهو بيان ڪيو جيئن محسوس ڪيو آهي اهو لکيو اٿس. عطيہ فيمينٽ آهي تہ هو ان جو اظهار بہ ڪري ٿي، عطيہ جي شاعري هن جا نظرياتي پاسا اجاگر ڪري ٿي، عورت جي سوچ،

عورت جي نفسيات, عورت جي نظر سان سماج کي ڏسڻ, هر شاعر جو انداز نہ آهي. عطيہ پنهنجي دؤر جي اها شاعر آهي جنهن روايتن کي ٽوڙيو آهي. عطيہ شاعري جي موضوعن کي نواڻ ڏني آهي, عورت جا جذبا تہ ساڳيا ئي آهن, زماني جا رويا بہ ساڳيا ئي آهن پر عطيہ داؤد انهن مخصوص روين کان انڪار ڪيو آهي, جيڪي سماجي ميٽا حاصل ڪري چڪا آهن.

عام عورت جي زندگي گهر جي مردن جي سهاري ۽ اهن جي نالي ۽ سڃاڻپ تحت گذرندي آهي, عطيہ لکي ٿي:

"منهنجي حياتيءَ جو سفر
گهر کان قبرستان جيترو آهي,
لاش وانگر پيءُ, ڀاءُ,
پٽ ۽ مڙس جي ڪلهن تي مون ڪاٽيو آهي
مذهب جو غسل ڏئي,
بيخبريءَ جي قبر ۾ دفنايو ويو آهي." (عطيہ ص 37)

بظاهر هيءَ عام ڳالهہ ٿي لڳي ۽ سماجي روايتن مطابق تہ, اها عورت ڀاڳن واري ليکي ويندي آهي جنهن کي دفنائڻ ۾ ڀاءُ, پيءُ, مڙس ۽ پٽ جو مٽ هجي, جنهن جي زندگي گهر جي مردن جي سهاري گذري اها عورت خوشنصيب شعور ڪئي ويندي آهي, عطيہ ان ميٽا, ان ڀاڳ کي ٽڏي ٿي. عطيہ جي ان نظم ۾ هڪ رڙ آهي احتجاج آهي.

عطيہ جو نظم "بيڪار رانديڪا" جنهن ۾ معصوم ٻارڙين سان ٿيندڙ جنسي زيادتيءَ جو ذڪر آهي سماج جي ڳلن تي هڪ زوردار چماٽ جيان آهي. ايڏو درد ۽ ايڏي پيڙا جا سمنڊ ۾ بہ نٿي ماپي سگهي, انسان جو اندر ڏک ۾ اڌ ٿي وڃي ٿو.

"مان ڪيس چمي ڏيان ٿي
تہ هوءَ ننڊ ۾ مان رڙيون ڪري اٿي پئي ٿي
هي ڪهڙي دوزخ منهنجي معصوم مٿان
لاٿي اٿئي؟
جو پيءُ جي ويڪري ڇاتي ۽ مامتا جي ڀاڪر ۾ بہ
هوءَ سير وڏل ڪڪڙ جيان تڙپي پئي ٿي,
منهنجي ملڪ جي قانون جو ڪوٺو سڪو

ڇا مون کي اهو رانديڪو ڏيئي سگهندو
جنهن سان اذيت جي ٽانڊن تي
ستل ڌيءَ کي وندرائي سگهان
اي خدا ڌيءَ جا بيڪار رانديڪا
۽ رت ۾ ٻڏل! ڇيڙي ڪٽي ايندس
جڏهن مان تنهنجي عدالت ۾ ايندس
ته انصاف جي تارازيءَ جي هٿي پڙ ۾
ڇڏ ! تون ڇا وجهندين؟؟ !!
(عطيه، ص 143)

عطيه کان سواءِ اهڙن موضوعن تي ڪنهن به ناهي لکيو. عطيه سماج جي ڏوهن جا اهي پاسا نروار ٿي ڪري، جنهن لاءِ اسان جون عدالتون ۽ قانون به خاموش ٿيو ٿو وڃي. عطيه وٽ سوال آهن، مزاحمت آهي سچ جي ڳولا آهي، اعتبار پيار، مان ۽ عزت جي خواهش آهي، سماج ۾ عورت ۽ مرد جي رشتي ۾ برابريءَ جي ڳالهه ٿي ڪري.

امر سنڌو

امر سنڌوءَ جو لهجو پنهنجي دؤر جي مڙني شاعرن کان منفرد آهي. سياسي ۽ سماجي تحريڪن سان سلهاڙيل هجڻ جي ڪري هن جي سوچ جو ڪينواس وسيع آهي، امر سنڌو جو شعري مجموعو ”اوجاڳيل اکين جا خواب“ عورتآزاد ويمينس ريسرچ اينڊ پبليڪيشن (2011) پاران ڇپيو.

”شاعري هڪ ليکڪ جو پنهنجي داخلي ذات ۽ سماج سان ڪيل تحريري عهدنامو به آهي ۽ حيات جو منشور به آهي، خوشقسمت آهي سنڌي ادب جنهن ۾ امر سنڌو جهڙي عورت جا قدم پهتا آهن“ (فهميده رياض 2011، ص 12)

امر سنڌو جي شاعريءَ ۾ گهرائي ۽ خيال جي وسعت ۽ نظريي جي ڳوڙهائي آهي، امر سنڌو جي شاعري صرف داخلي ڪيفيت نه آهي، امر سنڌوءَ جا موضوع بين الاقوامي آهن. هن جي شاعري گلوبل انداز جي آهي، فيمنٽ نظريي سان تعلق رکندڙ شاعر، امر سنڌو سماجي تنقيدي شعور رکي ٿي هن تنقيدي سماج جي هر پهلوءَ کي قلم جي دائري ۾ آڻي ٿي، سچ ذک آهي، حقيقتجي ڪڙاڻ به هن جي شاعريءَ تي حاوي آهي. عورتن لاءِ عملي جدوجهد ڪندڙ امر سنڌوءَ جي شاعريءَ ۾ مزاحمت جا رنگ نمايان آهن.

سندس نظم مزاحمتي شاعري:

”مزاحمتي شاعريءَ ۾ جاڳڻ کان پوءِ
بغاوت!!
منهنجي رڳن ۾ ڊوڙندي
منهنجي اکين ۾ پڙجي ٿي
منهنجي ڪوڙيل مٺين ۾ ساهه کڻي
منهنجي چپن تي جاڳي ٿي
بغاوت کان ورتل چمي
واٽن تان ڪنيل لٽن کان پوءِ
منهنجا چپ ۽ پير
اجنبي ٻوليءَ ۾ لکيل تاريخ جي ڪتاب
جي خالي ورقن تي بنا هيڊنگ جي
پرنٽ ٿي ٿا وڃن
منهنجي ايندڙ نسل انهن پرنٽس مان
نعرا ....؟؟!! ؟؟
يا سياري جي سرد راتين ۾
اهي پرنٽ ساڙي پنهنجا هٿ سيڪندي
ما ڇا ڄاڻان؟؟

(امر سنڌو، 2011 ص 18)

امر سنڌو جو عشق، مزاحمت ۽ بغاوت رومانس، امر سنڌوءَ پنهنجي شاعريءَ لاءِ عملي زندگي جيان مزاحمت ۽ جدوجهد ڪندي نظر ٿي اچي، هوءَ سماج کي ڪجهه ڏيڻ جي دعوي نه ٿي ڪري بس پنهنجو نظريو ۽ سوچ بيان ٿي ڪري.

امر سنڌو ديس ڀڳتيءَ جا نعرا نه ٿي هڻي ديس سان محبت جي دعوي به نٿي ڪري پر پنهنجي جنم ڀوميءَ سان لڳاؤ هن جي لفظن مان ظاهر ٿئي ٿو. هوءَ ديس جي اڪيلائيءَ کي پنهنجو ساٿ ٿي آڇي. اهڙي آڇ امر سنڌؤ کان اڳ ڪنهن شاعر نه ڪئي آهي. انياءِ دنيا ۾ ڪٿي به ٿئي، امر سنڌؤ جو قلم ان پيڙا کي لفظن ۾ فريم سجائي پڙهندڙن اڳيان ڪنهن خوبصورت تجريدي آرٽ جي شاهڪار جيان پيش ٿي ڪري. امر سنڌو پنهنجي

ٿيءَ جي اهڙي شاعره آهي جنهن سنڌي شاعريءَ کي وسعت ڏني آهي، لاطيني آمريڪا ۽ آفريڪا کان ايشيا جي سنڌ تائين عوام جي ڏک ۽ بيوسيءَ کي بيان ٿي ڪري، ته سندس دل ٽوڙهي ڦاٽڪ تي قتل ٿيل شاگردن لاءِ به تڙپي ٿي:

”نئين عالمي نظام وٽ
اسان کي ڏيڻ لاءِ
کير جي فيڊر بجاءِ آهي رڳو
گندرف ۽ شيهي جي گولي
اسان جون جوانيون انقلاب
اسان جون مرڪون احتجاج
۽ اسان جا لڙڪ
اسان لاءِ نعرا اٿي رهيا آهن“
(امر سنڌو، 2011 ص 40)

امر سنڌوءَ جي شاعريءَ ۾ تشبيهه تمام سگهاري ۽ منفرد آهي امر سنڌو جيڪي تشبيهون استعمال ڪيون آهن اهي عام مروج طريقي کان هٽيل آهن، امر سنڌوءَ جا لفظ، تشبيهون، استعارا سندس پنهنجي تخليق آهن. ڪٿان متاثر ٿي ورتل نه آهن. لفظن جي گهرائي ۽ خيال جي پکيڙ ۾ داخليت ۽ خارجيت جو عنصر موجود آهي.

سنڌي عورت جي شاعري سنڌي ادب ۾ اهم جاءِ والاري ٿي. اسان جي شاعر عورتن مٿان کان مٿاهون ٿي قلمي پورهئي سان ادب کي سينگاريو آهي. وقت جو محقق جڏهن به انهن پنن تي نظر وجهندو ته ضرور جذبن جا رنگ، ٽٽل خوابن جا شيشا ميڙيٽا پوندس، ان خونِ جگر تان چٽيل تصويرن ۾ هن پنهنجي سماج جا عڪس به پسي سگهندو.

حوالا:

1. عورت ڪوتا ۽ احساس.
2. عورتازاد، وومن ريسرچ اينڊ پبليڪيشن 2004.
3. ناز سنائي. ؟؟؟؟
4. سلطانه وقاصي، ”دونهاٽيل درشن، آگم پبليڪيشن ايجنسي 1984ع.
5. نذير ناز، غزل چونه چوان، ناري پبليڪيشن حيدرآباد نومبر 2004.
6. نور شاهين، رُس مَ رسڻ گهوريو.

7. ڊاڪٽر فهميده حسين،د نيا جون شاعر عورتون.

8. تاج جويو رشمي راماڻيءَ جو پنر جنم.

9. سندري اتم چنداڻي، ذات ليکي لات.

10. ناز سنائي مرتب: ميزباني، ڪيسر سنڌي ساهت گهر 1997ع

11. رشمي راماڻي، ”مان سنڌڻ“ (2005).

12. تاج جويو ومي سدارنگاڻي جي تخليق جو جائزو.

13. سحر امداد، چوڏهينءَ چنڊ آڪاس وعده ڪتاب گهر 2003ع

14. ومي سدا رنگاڻي، سچ الاءِ ڪٿي ڪري پيو.

15. گلشن لغاري، وڇڙي ويل زندگي، ڪويتا پبليڪيشن 2009.

16. حميرا نور، درد جي خوشبو تخليق پبليڪيشن حيدرآباد مئي 2009.

17. عذرا سرور، ڪنڌر، نم جي ڇانوري ۾.

18. ديا جي لعلچنداڻي، اٽپوري اٽپوري ڀاشا مها رنگ احمد 1999ع.

19. شبنم چانڊيو چنڊ ..... راول پبليڪيشن خيرپور 2008ع.

20. زبيده ميتلو ڏات ڏوهاري، انڊس پبلشر ڪراچي 2009.

21. فهميده شرف بلوچ، اداس راتيون ادا رستا، سمبارا پبليڪيشن حيدرآباد آگسٽ 2016ع.

22. روبينه ابڙو قدم ڪان عدم تائين ڪنول پبليڪيشن قمبر 2015ع

23. ارشاد سومرو گهڙي ڪن جي ياري آهي، سڏرائي درد جو ڪوانت نه 2015ع

24. شمشاد مرزا، نئين لاتي جهڙي آرٽس ڪرافٽس سينٽر سکر 2006 آگسٽ

25. نسرين الطاف درد جي ڇانوَ ۾، سليٽ اشاعتي شعبو ٽنڊوقيصر 2015ع

26. شبانه سنڌي، چنڊ سمنڊ ۽ مان ادب اشاعت گهر حيدرآباد 2006ع

27. ساپيان سانگي، اجان ڪائنات جيئري آهي سانگي پبليڪيشن شڪارپور

28. عطيه داؤد، شرافت جي پل صراط

29. رخسانه پريت: نگاهن جا سجدا، ماءِ پبليڪيشن سکر 2014ع

30. امر سنڌو، اوجاڳيل اکين جا سپنا، عورتازاد، ويمنز ريسرچ اينڊ پبليڪيشن حيدرآباد 2011ع.